

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТІЙ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

ПОДОРОЖНІЙ Артем Юрійович - доцент кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки ННІ №5 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6649-8978>

ПУЗАНОВА Тетяна Анатоліївна - провідний науковий співробітник секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6658-6054>

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.80>

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття громадського контролю за законністю діяльності Національної поліції під час дії правового режиму воєнного стану. Наголошено на важливості забезпечення гарантій реалізації відповідних гарантій. Сформовано авторський підхід щодо визначення гарантій здійснення громадського контролю за законністю діяльності Національна поліція України під час дії правового режиму воєнного стану, а також виділено їх особливості.

Ключові слова: контроль, громадський контроль, гарантій, законність, діяльність, Національна поліція України.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави особливого значення набуває забезпечення законності та прозорості діяльності правоохоронних органів, насамперед, Національної поліції України, на яку покладається виконання важливих функцій щодо охорони прав і свобод людини, підтримання публічного порядку та забезпечення громадської безпеки. При цьому варто зауважити, що ефективне функціонування поліції неможливе без

належного рівня суспільної довіри, що формується, зокрема, через забезпечення відкритості її діяльності та можливості здійснення контролю з боку громадськості. У цьому контексті громадський контроль виступає одним із ключових механізмів демократичного нагляду за діяльністю поліції, спрямованим на забезпечення дотримання принципів законності, підзвітності, недопущення зловживання владними повноваженнями та гарантування належного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання, присвячені здійсненню громадського контролю у різних сферах суспільного життя, у своїх наукових працях розглядали: В.П. Бех, С.Ф. Денисюк, Л.О. Ємець, О.М. Білик, М.А. Бояринцева, О.М. Ващук, В.І. Московець, В.В. Плиска, І.Ю. Свистун, З.О. Товстик та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання гарантій здійснення громадського контролю за законністю діяльністю поліції під час дії правового режиму воєнного стану.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити особливості гарантій здійснення громадського контролю за законністю діяльністю поліції під час дії правового режиму воєнного стану. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: оцінити вплив воєнного стану на роботу Національної поліції; обґрунтувати важливість здійснення контролю (в тому числі громадського) за діяльністю поліції; з'ясувати сутність гарантій здійснення громадського контролю за законністю діяльністю поліції.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна визначається тим, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення поняття та розкриття особливостей гарантій здійснення громадського контролю за законністю діяльністю поліції під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. У статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначено низку заходів обумовлених воєнним станом. Зокрема, зазначено, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно

або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, ряд заходів [1]. Зазначені заходи формують особливий механізм правового регулювання суспільних відносин у період збройної агресії або загрози нападу на державу та передбачають тимчасове розширення повноважень військового командування, військових адміністрацій і правоохоронних органів поряд із можливістю обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина. У доктринальному розумінні стаття 8 визначає правовий інструментарій реалізації режиму воєнного стану, який забезпечує концентрацію управлінських, матеріальних і людських ресурсів держави для ефективної протидії воєнним загрозам, стабілізації внутрішньої ситуації та забезпечення належного рівня публічної безпеки.

Отже, запровадження правового режиму воєнного стану значним чином вплинуло на функціонування правоохоронних органів України, зумовивши зміну пріоритетів їх діяльності, а також розширивши повноваження в частині взаємодії з військовими формуваннями. Тож, можна констатувати, що умови збройної агресії та необхідність забезпечення національної безпеки спричинили переорієнтацію правоохоронної діяльності з переважно правоохоронної та сервісної моделі на модель, орієнтовану на оборону держави, підтримання публічного порядку в умовах підвищеної небезпеки та реагування на воєнні загрози. Особливо воєнний стан торкнувся діяльності Національної поліції України, яка стала одним із ключових елементів забезпечення внутрішньої безпеки держави, адже поліція, окрім виконання традиційних функцій щодо охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю, отримала додаткове навантаження, пов'язане з виконанням завдань оборонного характеру. Працівники поліції приймають активну участь у забезпеченні та

реалізації заходів правового режиму воєнного стану, здійснюють охорону критичної інфраструктури, супроводження гуманітарних вантажів, стабілізаційні заходи на декупованих територіях, евакуацію населення із зон бойових дій та фіксацію наслідків збройної агресії. Таким чином, воєнний стан істотно змінив характер діяльності правоохоронних органів України загалом і Національної поліції зокрема, перетворивши їх на важливий елемент системи національної безпеки та оборони держави. Їх діяльність стала більш мілітаризованою, оперативною та орієнтованою на забезпечення стійкості держави в умовах збройної агресії. В даному контексті слід вказати позицію Є.С. Гіденко, який здійснюючи аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність поліції в умовах воєнного стану, вказує на те, що існуючий правовий регулятор не забезпечує чіткої та єдиної доктринальної позиції щодо розподілу функцій із захисту національної безпеки та діяльності поліції. Визначення та узгодження поняття «службово-бойова діяльність», а також її умов у контексті чинного законодавства, потребують подальших наукових досліджень. Це зокрема стосується розробки конкретних правових норм, які б більш детально регулювали діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану. Оскільки практика роботи поліції в таких умовах є новим та динамічним полем, отримання досвіду і його наукове осмислення допоможе вдосконалити нормативно-правову базу та забезпечити більш ефективний захист національної безпеки [2].

З огляду на зазначене вище, громадський контроль виступає як один із ключових інструментів забезпечення підзвітності поліції суспільству, оскільки дозволяє оцінювати правомірність, обґрунтованість і пропорційність дій правоохоронних органів у процесі реалізації заходів правового режиму воєнного стану. Його функціонування сприяє запобіганню зловживанням службовими повноваженнями, мінімізації ризиків необґрунтованого втручання у права людини та підтриманню належного рівня правових гарантій навіть в умовах підвищених безпекових загроз.

О.В. Тинкован акцентує увагу на тому, що громадський контроль – це одна з функцій громадянського суспільства, проявом якої є публічна перевірка діяльності органів влади з боку громадян та їх об'єднань на відповідність цілей, які влада проголошує, спрямована на корегування як цієї діяльності, так і самих цілей. З позиції наукового підходу громадський контроль розглядається як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їх соціальних завдань. Авторка досить змістовно обґрунтовує, що головна мета громадського контролю – усунення та попередження причин, які породжують цю невідповідність між заданими та фактичними результатами, забезпечення додержання об'єктами контролю відповідних норм. Завдання громадського контролю полягає в тому, щоб не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності й правопорядку, попередити можливі відхилення від намічених цілей, а також інтересів суспільства та його суб'єктів, а в разі появи цих відхилень усунути їх негативні наслідки [3]. О.В. Савченко підкреслює, що громадський контроль здійснюється шляхом зіставлення діяльності підконтрольних об'єктів із певними соціальними нормами, обраними як еталонні, на підставі чого робиться висновок щодо відповідності цієї діяльності встановленим вимогам. Але завдання громадського контролю не зводиться лише до виявлення розбіжностей між заданими та фактичними результатами. Головна мета громадського контролю – усунення та попередження причин, які зумовлюють цю невідповідність, забезпечення додержання об'єктами контролю відповідних норм – писаних та неписаних. Завдання громадського контролю полягає у тому, щоб не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності й правопорядку, попередити можливі відхилення від намічених цілей, а також інтересів суспільства та його суб'єктів, а в разі появи цих відхилень усунути їх негативні наслідки [4, с.78].

Зазначене вище дає змогу дійти до висновку, що громадський контроль за законністю діяльності Національної поліції під час дії правового режиму воєнного стану - це

врегульована нормами чинного законодавства та заснована на принципах відкритості, підзвітності й верховенства права діяльність інститутів громадянського суспільства, громадян та інших уповноважених суб'єктів, яка спрямована на спостереження, оцінку та перевірку відповідності дій і рішень поліції вимогам законодавства, правам і свободам людини та встановленим межах реалізації повноважень в умовах воєнного стану з метою недопущення зловживання владою, забезпечення законності та підтримання суспільної довіри до правоохоронних органів. А відтак, ефективний громадський контроль є важливим чинником збереження суспільної довіри до поліції, що має особливе значення в умовах воєнного стану, коли результативність правоохоронної діяльності значною мірою залежить від взаємодії населення з органами правопорядку та готовності громадян сприяти забезпеченню публічної безпеки.

З огляду на зазначене вище, важливим та необхідним є належне гарантування громадського контролю за законністю діяльності поліції під час дії правового режиму воєнного стану. Відповідно до словникової літератури, гарантія – це: порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; передбачене певною угодою зобов'язання, за яким акцентувала увагу на тому, що «гарантія – це насамперед явище, що забезпечує досягнення визначеного результату. Саме забезпечення будь-яких відносин, процесу є основною телеологічною ознакою поняття гарантій, сутнісний зміст якої спрямований на формування відповідної парадигмальної поведінки, своєрідного алгоритму дій, з метою досягнення відповідного результату. Ця ознака дає змогу відрізнити дане явище від інших, таких як право, обов'язок, відповідальність, виділити його в самостійну категорію, бо якщо явище не забезпечує досягнення мети, закладеної в самому явищі, воно не може вважатися гарантією. Причому як самостійне явище, безвідносно до визначеного, гарантія існувати не може, бо процес забезпечення завжди припускає наявність об'єкта» [5, с.85-86].

В рамках представленої у роботі проблематики Л.В. Міщенко підкреслює, що гро-

мадський контроль здійснюють не професійні суб'єкти, але в поліцейській діяльності, крім поточного та подальшого контролю з правом притягнення до відповідальності за правопорушення, що надаються уповноваженим контролерам, потрібно створити атмосферу попередження цих порушень, недопущення їх скоєння та публічного засудження винних. Контроль з боку громадськості має не менш важливе значення, ніж діяльність уповноважених суб'єктів, тому що суспільна думка, не маючи економічного ефекту або адміністративних наслідків, у демократичних країнах створює впливовий соціум неможливості скоєння порушення і категоричного неприйняття зловживань у діяльності поліції з відповідними правовими наслідками для влади і працівників поліції [6].

Висновки

Таким чином, узагальнення наведених теоретичних позицій дає можливість дійти до висновку, що гарантії здійснення громадського контролю за законністю діяльності Національна поліція України під час дії правового режиму воєнного стану - це система нормативно-правових, організаційних, інституційних та інформаційних засобів і умов, які забезпечують реальну можливість інститутів громадянського суспільства, громадян та інших уповноважених суб'єктів здійснювати оцінку та перевірку діяльності поліції щодо дотримання вимог законності, прав і свобод людини та меж реалізації владних повноважень в умовах дії особливого правового режиму. Характерними властивостями відповідних гарантій, як вбачається, є наступні:

- спрямованість на забезпечення балансу між національною безпекою та дотриманням прав людини;
- функціонування в умовах тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод;
- орієнтовані на забезпечення підзвітності та відкритості діяльності поліції навіть за умов воєнного стану;
- обмежений характер доступу до окремої інформації з міркувань оборони та державної безпеки;

- підвищена роль правозахисних інституцій, громадських об'єднань і медіа у здійсненні контрольної діяльності;
- адаптація форм і методів контролю до умов воєнного часу;
- комплексний характер гарантій, що охоплює правові, організаційні, інформаційні та процедурні засоби забезпечення контролю.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану / Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text>
2. Гіденко Є.С. Механізм нормативно-правового регулювання оцінки тактичної грамотності виконання службово-бойових завдань особовим складом Національної поліції України. Юридичний науковий електронний журнал. № 9/2024 URL: https://lsej.org.ua/9_2024/4.pdf
3. Тинкован О. В. Громадський контроль та громадська експертиза: проблеми співвідношення понять. Публічне адміністрування: теорія та практика наукових праць. 2010. Вип. 1 (3). URL: <http://www.dgidu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10tovpsp.pdf>
4. Савченко О. В. Співвідношення терміна «громадський контроль» з іншими суміжними правовими категоріями. Науковий вісник Дніпр. держ. ун-ту вн. справ. 2013. № 3. С. 77–83
5. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2009. 498 с.
6. Міщенко Л. В. Правові засади громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. Сучасна європейська поліцейська та можливості її використання в діяльності Національної поліції України : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 169–170. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/85.pdf

АНОТАЦІЯ

Доведено, що громадський контроль за законністю діяльності Національної поліції під час дії правового режиму воєнного стану - це врегульована нормами чинного законодавства та заснована на принципах відкритості, підзвітності й верховенства права діяльність інститутів громадянського суспільства, громадян та інших уповноважених суб'єктів, яка спрямована на спостереження, оцінку та перевірку відповідності дій і рішень поліції вимогам законодавства, правам і свободам людини та встановленим межам реалізації повноважень в умовах воєнного стану з метою недопущення зловживання владою, забезпечення законності та підтримання суспільної довіри до правоохоронних органів.

З'ясовано, що гарантії здійснення громадського контролю за законністю діяльності Національна поліція України під час дії правового режиму воєнного стану - це система нормативно-правових, організаційних, інституційних та інформаційних засобів і умов, які забезпечують реальну можливість інститутів громадянського суспільства, громадян та інших уповноважених суб'єктів здійснювати оцінку та перевірку діяльності поліції щодо дотримання вимог законності, прав і свобод людини та меж реалізації владних повноважень в умовах дії особливого правового режиму.

Наголошено, що характерними властивостями відповідних гарантій є наступні: спрямованість на забезпечення балансу між національною безпекою та дотриманням прав людини; функціонування в умовах тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод; орієнтовані на забезпечення підзвітності та відкритості діяльності поліції навіть за умов воєнного стану; обмежений характер доступу до окремої інформації з міркувань оборони та державної безпеки; підвищена роль правозахисних інституцій, громадських об'єднань і медіа у здійсненні контрольної діяльності; адаптація форм і методів контролю до умов воєнного часу; комплексний характер гарантій, що охоплює правові, організаційні, інформаційні та процедурні засоби забезпечення контролю.

Ключові слова: контроль, громадський контроль, гарантії, законність, діяльність, Національна поліція України.